

Dorota Pilecka

Geneza i rozwój Olimpiad Specjalnych w Polsce w latach 1985–2015

Rozprawa doktorska przygotowana pod kierunkiem prof. dr hab. Tomasza Jurka

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną na przestrzeni dziejów przeszły długą drogę w kierunku akceptacji, normalizacji i aktywnego uczestnictwa w sporcie. Ogólnie wyróżnić można trzy okresy określające stosunek społeczeństw do osób z niepełnosprawnością: okres wrogości, okres litości i strachu, z jednoczesnym rozwojem działalności charytatywno-opiekuńczej, aż do okresu szczegółowych badań, analiz i interpretacji. Wśród krajów, które wdrożyły w tej dziedzinie skuteczną diagnostykę i opracowały nowoczesny system opieki nad osobami z deficytem intelektualnym znalazła się Polska. Powstała sieć specjalistycznych ośrodków oraz szkół specjalnych prowadzonych przez profesjonalną kadrę specjalistów, realizujących programy wsparcia dla swoich niepełnosprawnych podopiecznych.

W latach 60. XX wieku w Stanach Zjednoczonych dostrzeżono korzyści terapeutyczne zajęć sportowych, dostosowanych do możliwości tej grupy osób niepełnosprawnych. Z inicjatywy Eunice Kennedy-Shriver powstał ruch olimpiad specjalnych, który trafił do wielu krajów, z czasem również do Polski. Dzieci i młodzież pod kierunkiem profesjonalnych trenerów, opiekunów mogły uczestniczyć w zawodach sportowych adekwatnych do ich możliwości. Ruch ten stopniowo wzrastał, rozwijał się obejmując kolejne regiony świata. Rozwój zajęć sportowych dla osób z niepełnosprawnością intelektualną w Polsce sięga roku 1967. Głównym źródłem inspiracji do podejmowania działań w tym zakresie były rzeczywiste potrzeby rodzin dzieci z niepełnosprawnością intelektualną zrzeszonych w Polskim Komitecie Pomocy Dzieciom Specjalnej Troski, który powstał w 1963 roku przy Towarzystwie Pomocy Dzieciom. Jednocześnie niemal w tym samym czasie na terenie Stanów Zjednoczonych z inicjatywy rodziny Kennedy rozpoczęto organizację obozów sportowych dla osób z niepełnosprawnością intelektualną. Równocześnie w wielu miejscach w Polsce prowadzone były mniej lub bardziej regularne zajęcia sportowe dla dzieci z niepełnosprawnością intelektualną. I Międzynarodowe Letnie Igrzyska Olimpiad Specjalnych odbyły się w 1968 roku w Chicago. Uczestniczyło w nich 1000 zawodników z niepełnosprawnością intelektualną.

Na początku lat 90. XX wieku powstało Stowarzyszenie Olimpiady Specjalne Polska oraz biura regionalne, a także kluby, sekcje zrzeszające zawodników. Zorganizowano kolejne ogólnopolskie letnie i zimowe igrzyska, polska ekipa uczestniczyła w igrzyskach światowych, a także europejskich. Przeprowadzono obserwacje, badania empiryczne, które ukazały korzyści

płynące z udziału w ruchu olimpiad specjalnych w kontekście rehabilitacji osób z niepełnosprawnością intelektualną. Przy okazji organizacji kolejnych Olimpiad Specjalnych organizowane są kongresy, konferencje naukowe.

Nieocenioną wprost rolę odegrali rodzice dzieci niepełnosprawnych oraz zasłużeni działacze i instruktorzy ruchu Olimpiady Specjalne. Do najaktywniejszych należeli: A. Apryas związana z ruchem Olimpiad Specjalnych od 1987 roku, organizatorka ogólnopolskich zimowych igrzysk Olimpiad Specjalnych w Bydgoszczy, propagatorka łyżwiarstwa szybkiego; M. Damentko z ruchem Olimpiad Specjalnych związany od 1986 roku, koordynator działalności sportowej w Polsce, dokonywał pierwszych tłumaczeń oraz adaptacji przepisów Special Olympics; Z. Dzierzbicka związana z ruchem Olimpiad Specjalnych od 1985 roku, działaczka Komitetu Pomocy Dzieciom Specjalnej Troski, koordynator sekcji rodzinnej oraz współorganizator programów artystycznych podczas igrzysk ogólnopolskich; P. Grzelak związany z ruchem Olimpiad Specjalnych od 1987 roku, od 1990 organizator Ogólnopolskiego Turnieju Piłki Nożnej, nauczyciel wychowania fizycznego w Ośrodku Szkolno-Wychowawczym w Koninie; K. Frank-Niemczycka związana z ruchem Olimpiad Specjalnych od 1992 roku, utworzyła Radę Opiekuńczo-Doradczą skupiającą przedstawicieli świata polityki, kultury, biznesu oraz sportu, współorganizowała imprezy charytatywne z których dochód przeznaczany był na działalność stowarzyszenia; K. Krukowski związany z ruchem Olimpiad Specjalnych od 1987 roku, wolontariusz podczas I Ogólnopolskich Igrzysk Olimpiad Specjalnych, bardzo zaangażowany w pozyskiwanie sponsorów; T. Maszczak nauczyciel akademicki, prowadził badania naukowe w zakresie kultury fizycznej osób z niepełnosprawnością, związany z ruchem Olimpiad Specjalnych od 1987 roku; K. Mrugańska prowadziła pierwsze w Polsce grupy rytmiki leczniczej, działania terapeutyczne w ramach wczesnej interwencji oraz podczas kolonii dla dzieci niepełnosprawnych, założycielka i wieloletnia prezes Polskiego Stowarzyszenia na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną; W. Skowroński związany z ruchem Olimpiad Specjalnych od 1988 roku, nauczyciel akademicki oraz autor publikacji z zakresu sportu specjalnego; G. Paczocha związana z ruchem Olimpiad Specjalnych od 1985 roku, uczestniczyła w pierwszych spotkaniach z przedstawicielami Special Olympics w Polsce, tłumaczyła przepisy sportowe oraz regulaminy; J. Tyczyński związany z ruchem Olimpiad Specjalnych od 1985 roku, wieloletni prezes, prezes honorowy stowarzyszenia, zaangażowany w rozwój wielu nowych inicjatyw, na łamach biuletynu informacyjnego Olimpiady Specjalne Polska opisał genezę tego ruchu; B. Wieczorek od 1967 roku związany z poznańskim środowiskiem osób z niepełnosprawnością intelektualną, instruktor gimnastyki leczniczej i rehabilitacji ruchowej,

narciarstwa, jeździectwa, trener pływania i rugby, wieloletni prezes i dyrektor oddziału wielkopolskiego Olimpiad Specjalnych; J. Żemantowski związany z ruchem Olimpiad Specjalnych od 1987 roku, dziennikarz sportowy, dokumentował najważniejsze wydarzenia oraz wspierał działalność promocyjną i informacyjną. Za najważniejsze osiągnięcie polskich zawodników i opiekunów, trenerów uznać należy udział w 17 międzynarodowych, światowych igrzyskach.

Polscy zawodnicy na światowych zimowych igrzyskach olimpiad specjalnych rywalizowali w takich dyscyplinach jak narciarstwo biegowe, narciarstwo zjazdowe, od 1993 roku w zmaganiach w hokeja halowego, zaś od 2015 w konkurencjach biegowych na raketach śnieżnych. Polacy ośmiokrotnie uczestniczyli w Letnich Igrzyskach Olimpiad Specjalnych, zdobywając wiele złotych, srebrnych i brązowych medali. W 1987 Polacy startowali jedynie w konkurencjach lekkoatletycznych oraz pływackich jednakże w 2015 roku zawodnicy zaprezentowali zdobyte umiejętności łącznie w 15 dyscyplinach (lekkoatletyka, pływanie, gimnastyka, piłka nożna, jazda konna, tenis stołowy, trójbój siłowy, jazda na wrotkach, badminton, koszykówka, bowling, kajakarstwo, kolarstwo, tenis ziemny, bocce). Godne odnotowania jest powierzenie Polsce organizacji Europejskich Letnich Igrzysk Olimpiad Specjalnych w 2010 roku, z udziałem 1500 sportowców z niepełnosprawnością intelektualną.

Wśród ważnych dokonań na arenie krajowej warto wskazać niezliczone indywidualne korzyści poszczególnych zawodników, radość zwycięstwa, ale także rozwijanie nowych umiejętności, które przełożyły się na większą zaradność i samodzielność życiową. Docenić należy zaangażowanie nauczycieli wychowania fizycznego i trenerów. Ważnym krokiem było nawiązanie współpracy z Ministerstwem Edukacji Narodowej oraz Ministerstwem Pracy i Polityki Społecznej w sprawie organizacji zajęć w podległych tym ministerstwu placówkach. Dzięki rozwojowi ruchu Olimpiad Specjalnych w całym kraju osoby z niepełnosprawnością intelektualną miały możliwości uczestniczenia w całorocznym programie treningowym oraz profesjonalnie przygotowanych zawodach. Dobra jakość podejmowanych działań niewątpliwie wynikała również z powiązania ruchu Olimpiad Specjalnych w Polsce ze środowiskiem akademickim, przede wszystkim z Akademiami Wychowania Fizycznego, ale także uczelniami o profilu kształcenia uniwersyteckiego lub zawodowego.

Na podkreślenie zasługują działania związane z krzewieniem przez Polaków idei Special Olympics wśród przedstawicieli krajów bloku wschodniego. Liczne zagraniczne kontakty, zorganizowane spotkania, szkolenia czy międzynarodowe konferencje. Wyróżnieniem ze strony Special Olympics był wybór Mariusza Damentko na stanowisko

Dyrektora Special Olympics w rejonie Centralnej i Wschodniej Europy w latach 1994-2000 oraz od 2000 roku na stanowisko dyrektora sportowego w Europie. W strukturach europejskich Special Olympics pracowali również Krzysztof Krukowski na stanowisku dyrektora do spraw Rozwoju Organizacji Special Olympics EuropeEurazja oraz Mirosław Krogulec na stanowisku specjalisty do spraw Rozwoju Organizacji i Sportu Special Olympics EuropeEuroazja. Przedstawiciele polskiego programu uczestniczyli również w pracach związanych z rozwojem konkretnych dyscyplin sportu w Olimpiadach Specjalnych Europy i Eurazji. W omawianym okresie Funkcje Doradców Sportowych pełnili Róża Banasik-Zarańska (kajakarstwo), Jagoda Maciaszek (jazda konna), Elżbieta Madejska (tenis stołowy), Janusz Rozum (lekkoatletyka). Z kolei Małgorzata Strzałkowska swoją wiedzą i doświadczeniem wspierała działania Komisji Doradczej do spraw Zawodów i Treningów. Komisja ta opracowywała strategię rozwoju działalności sportowej Olimpiad Specjalnych w Europie i Eurazji, podejmowała decyzje odnośnie kalendarza zawodów europejskich, ustalania limitów dla Programów Narodowych, opracowywanie propozycji zmian do przepisów sportowych Olimpiad Specjalnych. W latach 80 funkcję członka Prezydium Special Olympics International pełnił J. Doerffer, a w późniejszym okresie do Międzynarodowego Komitetu Doradczego wybrana została Grażyna Paczocha.

Olimpiady specjalne ewoluowały od 1985 do 2015. Stały się w Polsce na przełomie XX i XXI wieku ważnym impulsem do zmiany świadomości społecznej oraz włączania osób z niepełnosprawnością intelektualną do aktywnego udziału oraz współtworzenia współczesnej polskiej kultury fizycznej. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną w ostatnim dziesięcioleciu XX wieku stały się aktywnymi uczestnikami zajęć wychowania fizycznego, odkrywały radość udziału w zawodach sportowych oraz dumę z zajmowania miejsca na podium. Dzięki wsparciu rodziców, opiekunów, nauczycieli, trenerów niepełnosprawni sportowcy zdobywali złote medale, wyróżnienia, poznawali nowe osoby, zwiedzali inne miasta w Polsce, w Europie oraz na całym świecie. Systematycznie prowadzone treningi wpływały nie tylko na poprawę kondycji, wydolności, ale także rozwój umiejętności niezbędnych do podejmowania samodzielnego życia oraz przekraczania własnych ograniczeń.

Tym co wyróżniało Olimpiady Specjalne spośród innych zawodów sportowych były Oficjalne Przepisy Sportowe. Zawierały one część ogólną, dotyczącą zasad rywalizacji, organizacji zmagania sportowych oraz przepisy danej dyscypliny sportu. Przepisy poszczególnych dyscyplin zostały oparte na przepisach międzynarodowych lub narodowych federacji sportowych, a ich zmiany czy modyfikacje wynikały z podejmowanych starań prowadzących do włączania w rywalizację zawodników o różnym poziomie sprawności.

Nadrzędnym celem Olimpiad Specjalnych nie było wyłonienie najbardziej zdolnych rekordzistów, pobijanie światowych rekordów, lecz stworzenie możliwości zwycięstwa każdemu zawodnikowi, niezależnie od jego poziomu możliwości, stałe doskonalenie zawodników i co najwyżej pobijanie własnych życiowych rekordów. System tworzenia grup sprawnościowych, w których odbywała się rywalizacja, system nagradzania oraz system awansu na kolejne szczeble uczestnictwa w zawodach były narzędziami unikatowymi dla organizacji sportowej, zapewniającymi osobie z niepełnosprawnością intelektualną uczestnictwo w rywalizacji z równym przeciwnikiem. W Olimpiadach Specjalnych wykluczono dążenie do rekordów za wszelką cenę, nagrody materialne dla zwycięzców oraz klasyfikacje generalne całych reprezentacji. Zawody sportowe były więc pozbawione nieczystej rywalizacji, niepotrzebnych napięć, czy prób oszustwa. Dla zawodnika były okazją do pokonywania własnych słabości, a także zgodnie z olimpijską przysięgą, każdy „pragnął zwyciężyć, lecz jeśli nie mógł zwyciężyć, był dzielny w swym wysiłku”.

Summary

Over the centuries, people with intellectual disabilities have come a long way towards acceptance, normalisation and active participation in sport. In general, three distinct periods that are characterised by different societal attitudes towards people with disabilities may be distinguished: a period of hostility, a period of mercy and fear accompanied by concurrent development of welfare work and charitable activity, and finally, a period of detailed research, analyses and interpretation. Poland is one of the countries that have established effective diagnostics in this field and developed a modern system of care for people with intellectual disabilities. A network of specialised centres has been set up and special-needs schools have been created managed by professional teams of specialists with support programmes in place for the disabled individuals in their care.

In the 1960s in the United States, it was observed that sporting activities adapted to the ability levels of this group of people with intellectual disabilities may offer certain therapeutic benefits and advantages. Eunice Kennedy-Shriver was the initiator and founder of the Special Olympics Movement that later spread to many other countries including Poland. Under the direction of professional coaches and caregivers, children and young people could take part in sports competitions adapted to their level of ability. This movement has gradually grown and evolved reaching other regions of the world.

The evolution of sporting activities for people with intellectual disabilities in Poland dates back to 1967. The main source of inspiration to get involved in this type of activity were the actual needs of families of children with intellectual disabilities. These families were members of the Polish Committee to Support Children Requiring Special Care (Polski Komitet Pomocy Dzieciom Specjalnej Troski) that was established in 1963 attached to the Society for Helping Children (Towarzystwo Pomocy Dzieciom). At the same time, the first sports camps for people with intellectual disabilities were organised in the United States of America at the initiative of the Kennedy family. At around the same time various sporting activities for people with intellectual disabilities were conducted more or less regularly in many places in Poland. The first International Special Olympics Summer Games were held in 1968 in Chicago. About 1,000 athletes with intellectual disabilities competed in the first Special Olympics.

At the beginning of the 1990s, Special Olympics Poland as well as regional bureaus, clubs and sports sections for athletes were established. National Special Olympics Summer and Winter Games were held, the Polish team took part in both the International as well as the

European Special Olympics Games. Observations have been made and empirical studies have been performed that demonstrated the benefits of participating in the Special Olympics Movement for the rehabilitation of people with intellectual disabilities. The Special Olympics games are accompanied by other events such as congresses or scientific conferences.

A vital role was in fact played by the parents of intellectually disabled children as well as activists and instructors who rendered great services to the Special Olympics Movement. The most active of these individuals included: A. Apryas, who has been involved with the Special Olympics Movement since 1987, the person behind the organisation of the Polish National Special Olympics Winter Games in Bydgoszcz and a promoter of speed skating; M. Damentko, who has been involved with the Special Olympics Movement since 1986, coordinator of sporting activity in Poland, he did the first translations and adaptation of the Special Olympics rules and regulations in Poland; Z. Dzierzbicka, who has been involved with the Special Olympics Movement since 1985, activist of the Committee to Support Children with Special Needs (Komitet Pomocy Dzieciom Specjalnej Troski), coordinator of the family section and co-organizer of artistic programmes during the national Special Olympics Games;

P. Grzelak, who has been involved with the Special Olympics Movement since 1987, the person behind the organisation of the Polish National Football Championships since 1990, physical education teacher in the Special Educational Centre in Konin (Ośrodek Szkolno-Wychowawczy); K. Frank-Niemczycka, who has been involved with the Special Olympics Movement since 1992, founder of the Welfare and Advisory Council [Rada Opiekuńczo-Doradcza] bringing together the representatives of the world of politics, culture, business and sport, co-organizer of various charity events whose profits were donated to help the work of Special Olympics Poland; K. Krukowski, who has been involved with the Special Olympics Movement since 1987, a volunteer during the first Polish National Special Olympics Games, a very committed fundraiser; T. Maszczak, academic teacher who conducted scientific studies into the physical activity of people with disabilities, he has been involved with the Special Olympics Movement since 1987; K. Mrugalska, who was the first person in Poland to conduct music-and-rhythm therapy sessions and therapeutic activities as part of early intervention programmes and during summer camps for children with disabilities, founder and long-time president of the Polish Association For Persons with Intellectual Disability (Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną); W. Skowroński, who has been involved with the Special Olympics Movement since 1988, academic teacher and author of scientific papers on disability sport; G. Paczocha, who has been involved with the Special Olympics Movement since 1985, she took part in the first meetings held with the

representatives of Special Olympics International in Poland, she translated sporting rules and regulations; J. Tyczyński, who has been involved with the Special Olympics Movement since 1985, long-time president and honorary president of Special Olympics Poland, he was involved in the development of a number of new initiatives, he described the origins of the Special Olympics Poland in the newsletter of Special Olympics Poland; B. Wieczorek, who has been involved with the community of people with intellectual disabilities in Poznań since 1967, instructor of kinesiotherapy and physical rehabilitation, skiing, horse-riding, swimming and rugby coach, long-time president and director of the local branch of Special Olympics Poland in the region of Wielkopolska; J. Żemantowski, who has been involved with the Special Olympics Movement since 1987, sports journalist, he documented the most important events and supported the promotional and informational activities. The most significant achievement of the Polish athletes, caregivers and coaches is their participation in 17 international Special Olympics Games.

The Polish athletes taking part in the Special Olympics Winter Games competed in such sporting disciplines as cross-country skiing, alpine skiing, floor hockey (since 1993) and snowshoeing (since 2015). The Polish team has taken part in the Special Olympics Summer Games eight times winning many gold, silver and bronze medals. In 1987, the athletes from Poland competed only in athletic and swimming disciplines, however, in 2015 they could also show their sporting skills in as many as 15 disciplines (athletics, swimming, gymnastics, football, horse riding, table tennis, powerlifting, roller skating, badminton, basketball, bowling, kayaking, cycling, tennis, bocce). It is worth noting that Poland was trusted to host the Special Olympics European Summer Games in 2010 with 1,500 intellectually disabled athletes taking part.

Among many remarkable achievements on the homefront were numerous advantages and benefits gained by individual athletes, the joy of winning as well as the opportunity to develop new skills that later translated into better life skills and independence. Physical education teachers and coaches also need to be recognised for their commitment. An important step was the cooperation established with the Ministry of National Education and the Ministry of Labour and Social Policy relating to the organisation of classes and activities in the institutions or facilities subordinated to these ministries. Thanks to the Special Olympics Movement many individuals with intellectual disabilities from all over Poland were offered an opportunity to participate in year-round sports training programmes and professionally prepared athletic competitions. Training provided on a regular basis had a positive impact on the qualitative and quantitative development of education of physical education professionals

specializing in disability sports. The quality of these activities can undoubtedly be attributed to the liaisons of the Special Olympics Movement with the academic community, in particular with Universities of Physical Education or other higher education or vocational education institutions.

Particular emphasis should be accorded to the fact that the people involved with the Special Olympics in Poland did a lot to promote the idea of this initiative among the representatives of the so-called Eastern Bloc countries. This was done through liaisons with foreign counterparts, meetings, training or international conferences. The nomination of Mariusz Damentko to serve as the Director of the Special Olympics for Central and Eastern Europe in the years 1994 to 2000 and as the Sports Director of the Special Olympics for Europe since 2000 can be regarded as recognition and appreciation for the work and efforts of Special Olympics Poland. Other individuals working within the Special Olympics organisation in Europe included Krzysztof Krukowski who served as Director of Organizational Development Europe/Eurasia and Mirosław Krogulec working as Specialist for Sports and Organizational Development, Special Olympics Europe/Eurasia. The representatives of the Special Olympics Poland were also involved in the development of specific sporting disciplines within Special Olympics Europe/Eurasia. In the period under investigation the following people served as Special Olympics Sport Advisors: Róża Banasik-Zarańska (kayaking), Jagoda Maciaszek (horse riding), Elżbieta Madejska (table tennis), and Janusz Rozum (athletics). Małgorzata Strzałkowska, in turn, used her knowledge and experience to contribute to the work of the Special Olympics Competition and Training Advisory Committee. This role of the committee was to provide strategies for the development of Special Olympics activities in Europe and Eurasia, to set up limits for the National Programmes, to work out proposals for changes in the Special Olympics rules and regulations. In the 1980s, J. Doerffer served as a member on the Special Olympics International Board and later Grażyna Paczocha was elected to Special Olympics International Advisory Committee.

Special Olympics evolved from 1985 to 2015. At the turn of the 20th and 21st century, Special Olympics became a powerful initiative to drive social change and include people with intellectual disabilities to actively participate and contribute to contemporary physical culture in Poland. In the last decade of the 20th century, people with intellectual disabilities became active participants in physical education classes, discovered the joy of participating in competitions and the pride of standing on the podium. Supported by their parents, caregivers, teachers and coaching staff, intellectually disabled athletes received gold medals and honorary merits, they got to know new people and visited other cities in Poland, Europe and all over the

world. Not only did systematically conducted training practice improve their physical condition and performance levels, but it also helped to develop certain skills required to lead an independent life and overcome their own limitations.

What made Special Olympics games unique as compared to other sporting events was the fact that Special Olympics competitions were governed by Official General Rules. These rules were composed of the general part relating to the principles of competition and the organisation of sports competition as well as the rules for specific disciplines. The rules for specific sporting disciplines were based on the rules and guidelines of international or national sport federations and any changes or modifications made to them were the result of the attempts to include athletes of various levels of athletic competence. The primary objective of Special Olympics was not to determine the best record holders or to beat world records but to provide every athlete with an opportunity to succeed regardless of the athlete's level of ability, to help with the continuous improvement of athletes and to allow every athlete to beat his or her own personal records at most. Special Olympics competitions use unique tools allowing intellectually disabled athletes to participate in competition among those of equal abilities. These tools include the divisioning system, the awarding system as well as the system of advancement to the next higher level of competition within Special Olympics. Special Olympics was not about beating records at all costs, material rewards for winners or general classification of the whole national teams. Special Olympics games were free from unfair competition, unnecessary tensions or attempts at fraud or deception. For every athlete it was an opportunity to overcome his or her own weaknesses, so they could say, in line with the Special Olympics athlete's oath: „let me win, but if I cannot win, let me be brave in the attempt”.